

Földek sorsa Erdélyben

II.

10. — Tétova, elfásult, közönyös paraszti világban, a diktatúra örökéletűnek tetsző korszakában régi falusi ismerőseimnek feltettem néha a kérdést:

— Ha fenekestül felfordulna a világ, visszakérnék-e a földjüket?

Egyformán legyintett a hajdani középgazda, a kulák és az agrárproletár. Aki eltűnődött a kérdésen, az is a kételyét mondta:

— Ugy összerázták a falvak határát, mint zsákban a búzát. A termelőszövetkezetek legjobb földjeit elvették az állami gazdaságok, tagosítás címén, más-hol üzemek épültek az aranyló termőföld közepére, az erdőket letarolták. Nem tudnánk már kiigazodni a falunk határában.

Fiatalok hevesen tiltakoztak:

— Nem kapnának olyan bolondot, aki a tehén farka mögé álljon!

A Székelyföld kolhozaiban évről évre fogyatkoztak a „benszülött” állatgondozók, mind több helyen alkalmaztak más vidékről odakerült, nyomortól úzótt nincsteleneket, főleg cigányokat. Kialakult a téeszekben egy „jövevény” réteg, amelyet nem vettek fel tagnak, amely idegen maradt a befogadó faluban, noha lassan számbeli többségbe került a kolhozokban.

Ez az áramlat hozta el a székely falvakba a moldvai csángó vándormunkásokat. A Szeret, a Tázló, az Aranyosbeszterce mentének magyar — vagy magyarul már alig beszélő — emberfölsége, azok, akik eddig a Kárpátok külső karéjában, a szőlőkben napszámoskodtak, a berecki hágón át Háromszék felé fordultak. A székely téeszekben különösen a burgonya és a cukorrépa betakarításakor hiányzott a munkáskéz. Iskolák diákjait, katonákat rendelt ki a hatalom „kalákázni”, de ez a kényszerű munka annyit is ért. A csángók csapatostul érkeztek, szabályszerű „bandagazdák” vezetésével. Ezek a csapatfőnökök örködték a tömegszállításokra — rendszerint düledező istállóba, színekbe — betelepített csángó fiatalok erkölcsé fölé. Nem szívesen engedték, hogy a csángó lányok székely fiúkkal barátkozzanak. Az a csángó bizalmatlanság, ami minden „idegennel” szemben megnyilatkozik, és a tiszta csángó falvak római katolikus népét megőrizte a görögkeleti románokkal való elvegyüléstől, most a római katolikus székelyekre is kiterjedt. Megvolt a maguk vétke ebben a székelyeknek is, mert képzelt fölényükből — régi csapda ez az érzés — lenézték a munkát kereső csángókat, kigúnyolták román kölcsönszavak sokaságát használó tájszólásukat. Papok, tanárok, írók drámai történelmi képletet vázoltak fel a csúföldök elé: ha a madéfalvi veszedelem idején elődeik futottak volna ki Moldvába, most ők jönnének vissza, át a Kárpátokon, munkát keresni. Az esztendőkön át ismétlődő csángójárások végül is lebontották a lelkek válaszfalát, székely és csángó fiatalok kötődtek házasságot.

Jele a csángók otthonra találásának a székelyek között az is, hogy igen sokan telepedtek le végképp Háromszéken, itt indult el közöttük az a belső öntudatosodás, ami — a Romániai Magyar Demokrata Szövetség védőszárnyai alatt — a Csángó Szövetség megalakításához vezetett. Itt érlelődött meg bennük a jogos igény, hogy a moldvai csángó falvak templomaiban és iskoláiban

szólaljon meg újra a lakosság anyanyelve, az Ómagyar Mária-siralom korának ódonágát őrző magyar népnyelv. Az erdélyi földindulás hozta el ezt a nemzeti gyarapodást, a csángók egy részének öntudatra ébredését, amelyik azonban — fájdalom — számszerűleg nem pótolhatja a falusi létbizonytalanságtól szét-szaladt székely tömegeket, amelyek szerte Romániában, de távoli európai tájakon is új otthont próbáltak találni maguknak.

Föld nélkül otthontalanná vált szülőföldjén a föld fia.

11. — Pedig természetellenes volt a paraszti közöny ott, ahol egy nemzedékkal előbb az életnél is nagyobb értéke volt a földnek. Liviu Rebreanu, a klasszikus román író megörökített egy jelenetet: román parasztleány valahol Naszód környékén, kint a mezőn, mikor úgy hitte, hogy nem látja senki, fel-emelt egy rögöt, szájához vitte, és megcsókolta. Számára a föld nemcsak megélhetési lehetőség volt, hanem szenvedély, szerelem.

Orbán Balázst, a Székelyföld nagy krónikását százhusz esztendővel ezelőtt a háromszéki székelység földszeretete ragadta meg:

„Ez annyira megy, hogy szántás után az asszonyok és gyermekek egész raja lepi el a földeket, s kalapáccsal verik szét a göröngyöket, miért a háromszéki föld mindig olyan, mintha meg lenne rostálva. Mikor a gabona fejet hányt, akkor azt kigyomlálják, miért a háromszéki búza mindig olyan tiszta, mintha szemelve volna, s azért az vetőmagként és finom lisztnek is nagyon keresett.”

1989 decembere az elfojtott földszerelmet szakította fel a romániai parasztkban. A társadalomtudósok bizonyára nem tévednek, ha államcsínyről beszélnek és nem forradalomról. Az előtérben, Bukarest és néhány nagyváros utcáin a látszatforradalom hullámszását felülről jövő irányítás mozgatta, talán a hadsereg, talán egy kis csoport, talán az állambiztonság egyik szárnya. A falvakon azonban tényleges forradalom indult el és bontakozott ki. Ez nem került a világ szeme elé, hónapokon át tartott, ösztönös és anarchikus volt, de forradalom abban az értelemben, hogy a paraszti tudatot, célokat, követeléseket rövid idő alatt gyökeresen átalakította.

Meghökkenítő jeleneteket láthattam a szülőfalumban. A félkarú, idős gépész bement a téesz udvarára, kiválasztott magának egy traktort, felült rá, beindította, és hazavitte.

— Egy traktort vettek el tőlem a kolhoz alakításakor. Egy traktort viszek haza most magammal.

Mások az istállókat szállták meg, lovakat, teheneket vezettek ki, hajtottak a saját udvarukba. Az örök, a könyvelők, a vezetőségi tagok meg se mertek muikkanni. Rendőr sem mutatkozott a széthordott kolhozudvar környékén. Heteken át a népi igazságnak tekintett törvénytelenység lett az úr, és a kolhoz istállóí, színjei, gabonásai üresen maradtak.

Így folyt le a kolhozok széthordása majdnem minden faluban a Székelyföldön, Biharban, a román Okirályságban.

Az indulatok egyértelműen a közös gazdálkodás ellen fordultak. Az udvarok kiürítése után a határba indultak az emberek, földet mértek, önhatalmúlag, törvény nélkül, törvény ellenére. Erőszakra megkésített erőszak felelt: megboszsulta magát az önkény, amivel a kolhozokat létrehozták. A parasztk birtokba vették megint apáik, nagyapáik földjét.

Igazi medrébe tért vissza a székely sors. Újólág igazolódott Böződi György 1938-as megállapítása: „A székely nép egész története, jogainak elvétele, számtalan lázadása, mind a földkérdéssel kapcsolatos.”

Az újabb földreformot, az 1945-ös osztás megismétlését, ellenkező előjellel, nem lehetett elkerülni.

12. — Ez a harmadik román agrárreform Erdélyben.

A két első nacionalista jellege nyilvánvaló. Az 1921-es reformtörvény megalkotói nem is tagadták, hogy a földrendezéstől „nemzeti jóvátételt” kívántak. Vagyis minél több magyar föld „visszajuttatását” jogos tulajdonosának, a román parasztságnak. Az 1945-ös földosztási törvény román nacionalista torzulásait antifasiszta, demokratikus jelszavakkal takarták el. A Groza-kormány sokat adott a látszatra!

Földek „visszaperlése” azok javára, akiké soha nem volt, már jóval 1918 előtt elkezdődött. A Horea-lázadás kegyetlen elfojtása után — a bécsi császár írta elő még a kivégzések módját is — az erdélyi románság rájött arra, hogy céljait békés eszközökkel biztosabban elérheti. Román papok, tanítók, ügyvédek és bankok ismerték fel: akié a föld, azé az ország, összefogtak hát, hogy minél több erdélyi föld kerüljön román kézre. Segítette a románság törekvéseit a történelmi fejlődés is. 1848 és 1852 között 1 650 000 hold került magyar tulajdonból románba, annak az 1848-as magyar forradalomnak a hatására, amelyet a román lázadók, Bécs biztatására, hátbatámadtak. (A győztes császáriak a forradalom céljainak java részét, saját érdekében, sorra megvalósították.) Az arányok érzékeltetésére: a történelmi Erdély 16 megyéjében a művelhető földterület 6 700 000 katasztrális holdat tett ki. A forradalom haszonélvezői a béke korszakában elkezdték az erdélyi magyar földek felvásárlását. Baróthy József 1940-ben, Cserépfalvinál könyvet jelentetett meg *Magyar föld román kézen* címmel, az ebbe gyűjtött adatok szerint 1907 és 1912 között az erdélyi románság további 166 500 hold földet szerzett. A legtöbb föld Kolozs megyében került magyar tulajdonos telekkönyvi lapjáról román gazda birtokába, szántó és erdő együttesen 15 628 hold. Legkevesebb volt az Udvarhely megyei magyarság vesztése. Szántóföld itt egy barázda sem jutott románok kezére, erdőből is csak 180 hold. Pedig akkor már folyik az udvarhelyi székelyek tömeges kivándorlása Amerikába és a román Ókirályságba. A távozó székelyek nem szívesen válnak meg itthoni tulajdonuktól — a visszatérésben reménykednek — vagy ha eladják a földjüket, a magyar vevőt részesítik előnyben. Nagy szó ez, hiszen a román papság, a román bankosok azonnal megjelennek, ha tönkrement magyar mágánás vagy dobra vert magyar paraszt kénytelen megválni nagyobb vagy kisebb, esetleg egészen parányi birtokától. Bethlen István gróf, a későbbi miniszterelnök megfigyeli, hogy a román pénzüzetek „az adásvételt nemcsak finanszírozzák, hanem szaktanáccsal, útmutatással szolgálnak ügyfeleiknek, a parcellázásban a mérnöki munkálatokat elvégzeztetik.”

Magyar pénz nincs Erdélyben a parasztság megkölcönzésére, a román pénz azonban áramlik át a Kárpátokon, Bukarestből.

13. — Az első világháború után, a természetszerűen következő agrárreform az egységessé vált Romániában egyáltalán nem egységesen valósult meg. Másféle törvényt hoztak a régi Románia területére és mást Erdélyre (beleértve a Bánságot és a Partiumot). Noha az Ókirályságban az 1907-es nagy parasztlázadás jelezte a feszítő társadalmi ellentéteket, Havasalföldön és Moldvában csak a 100 hektárnál — 159 holdnál — nagyobb birtokokat osztották szét a parasztok között. Erdélyben azonban nem volt sem felső, sem alsó határ. Baróthy József idézett könyve szerint, ha az ókirályságbeli törvényt alkalmazták volna Erdélyben is, akkor itt csak 1 100 000 hold földet sajátíthattak volna ki. Ezzel szemben 3 118 570 holdat koboztak el, döntően magyar tulajdonosoktól. (Az elkobzás az igazán ide illő kifejezés, ugyanis sem az 1921-es, sem az 1945-ös román agrárreform nem kárpótolta a kisajátított tulajdonosokat.)

Különösen súlyosan érintette az agrártörvény az erdélyi magyar egyházakat, amelyekből összesen 317 143 hold földet koboztak el, birtokállományuk jó kétharmadát. Ezzel lényegében a magyar felekezeti oktatást kívánták megbénítani, és nem egy középiskolának, eleminek hamarosan be is kellett csuknia a kapuját. Az Országos Magyar Párt 1930-ban tartott szatmárnémeti nagygyűlése szomorúan tekintett végig a romlásra:

„A magyar egyházi birtokok java része tulajdonképpen nem az egyháznak, hanem az egyház kezelésében lévő különböző alapoknak a birtokai voltak. Így: az erdélyi Római Katolikus Státus valamennyi birtoka alapítványi birtok volt. A kolozsmonostori uradalom a tanulmányi alapé, a kolozsvári és váralmási uradalom az ösztöndíjalapé, a radnóti uradalom a vallás- és ösztöndíjalapé, hasonlóképpen osztozott a három alap a többi birtokon. A protestáns egyházak alapítványai nagyrészt az erdélyi fejedelemség korában keletkeztek, és a kisajátítás idejéig a tanügy szolgálatában álltak.”

14. — Az 1921-es földreform román nacionalista jellegét hangsúlyozta ki a trianoni határ román oldalára telepített „határőrfalvak” füzére. Bukarest ropant veszélyesnek találta, hogy Szatmár, Bihar és Arad megyékben az országhatár mindkét oldalán zömmel magyar lakosság él. A földreform során a magyar zöm közé beékelt új román falvak a néprajzi határt kívánták gyökerelesen megváltoztatni, a magyar etnikai egységet végképp megbontani. 1921-ben hétezer román telepes családnak osztottak földet Erdély területén. A román telepeseket az állam időnként újabb és újabb kölcsönökkel támogatta. 1930-ban telepítési törvényt fogadtak el, életre hívták az Autonóm Telepítési Hivatalt, hogy felgyorsíthassák a határvidékek erőszakos elrománosítását. Törvény tiltotta meg, hogy a Magyarországgal határos területeken magyar nemzetiségű román állampolgár földet vagy bármilyen ingatlant vásárolhasson. A bukaresti hatalom még így is elégedetlen volt a románosítás ütemével. Az 1937/38-as költségvetés vitájában a földművelésügyi minisztérium azzal érvelt, hogy fokozottabb mértékben kell támogatni a telepeseket, akik „ezen a számukra idegen vidéken” nyomorba jutottak. „A telepítés célja a határvidéknek vagyonos, tisztán román lakossággal való megerősítése, ami a vidéket egyrészt nemzeti szempontból emelné, másrészt gazdasági szempontból értékesebbé tenné. Ez a cél az állam hatékony segítségével nélkül nemcsak nem érhető el, ellenkezőleg, igen jelentős számú román család, mely éppen a legegészségesebb román elemekből toboroztatott, semmisül meg, elhanyagolásuk folytán.”

Még a második bécsi döntés esztendejében, 1940 tavaszán is újabb telepítési törvényt hozott a bukaresti parlament. Pedig akkor már kettős román védővonal húzódott a magyar határ mentén: a javarészt magyar munkaszolgálatosokkal építettett „II. Károly” erődvonal — sáncai néhol láthatók most is — és a román „határőrfalvak” láncolata, amely nemcsak „kifelé”, de „befelé”, a magyar lakosság ellenében is érvényesítette a román hatalmi érdekeket. Példa lehet erre a Börvely és Nagykároly közé ékelt, Lucăcești nevet kapott „granicársárfalu”. A színmagyar Börvely és Nagykároly városa között régtől fogva életfontosságú kapcsolat állott fenn: a falu a közeli város piacán értékesítette zöldségtermését, rövid távú vasúti szárnyvonal kötötte össze őket, a börvelyi fiatalok Károlyba jártak középiskolába, vagy ott tanultak ki mesterséget, jó hírű iparosok műhelyében. Börvelyi barátaim keserű anekdotaként mesélték, hogy az országhatár kijelölésébe is beleszólt a zöldségtermesztés. A határ Börvelynél kissé beugrik Magyarországra. A falu az eredeti tervek szerint Magyarországon maradt volna. Megrettentek ettől a börvelyiek: hol fogják eladni a terményeiket?

Küldöttség kereste fel a francia tábornokot: ne szakítsák el őket Nagykárolytól. A francia tábornok könnyed mozdulattal kiigazította a határvonalat.

Börvely és Nagykároly közé a román hatalom új falut telepített: Lucăcești. Távoli vidékről hoztak ide románokat. Megkezdődött a háborúság a két falu között. A börvelyi szekereknek át kellett haladniuk Lucăceștin, Nagykároly felé tartva. A román telepesek hol átengedték a szekereket, hol elállták az útjukat, „megvámolták” a szállítmányokat. Egymást érték a verekedések. Így tartott ez 1940 őszéig, a bécsi döntésig. A román telepesek nem várták be a honvédeket. Évek múlva kezdtek visszazárlingózni.

Úgy folytatódik az anekdota, hogy 1945 tavaszán a börvelyi parasztok megint küldöttséget menesztettek, ezúttal az orosz tábornokhoz: már nem ragaszkodnak Nagykárolyhoz, szeretnének visszakerülni Magyarországhoz. Inkább a zöldségtermesztésről is lemondanak. Az orosz tábornok bolondoknak nézte őket: hogy lehet a zöldségtermesztést belekeverni a világpolitikába?

Erdély román telepes falvaival egyidősek a Felvidék és a Délvidék szlovák, illetve szerb „határörtelephelyei”. Pozsony és Belgrád is minél gyorsabban szeretne volna megváltoztatni a határszél etnikai jellegét, hogy — fájdalmas cinizmussal szólva — Magyarország ne önmagával legyen határos északon, délen és keleten egyképpen.

Vadkerty Katalin: „A Csehszlovák Köztársaság 1919-ben kiadott földreformtörvénye lehetővé tette, hogy önkéntes jelentkezők letelepítésével új községeket létesítsenek. Mivel a mai Szlovákia déli, termékeny síksága az ország aránylag gyéren lakott vidékei közé tartozott, az Állami Földhivatal ide irányította a földvásárlás iránt érdeklődő és áttelepülni is hajlandó jelentkezők zömét. Az első ilyen csoportba került az I. világháború után Lengyelországnak ítélt Árva és Szepes vármegyei falvak szlovák lakossága, de a szlovák politikai vezetés örömmel fogadta az »amerikás« és a jugoszláviai szlovákok jelentkezését is. A Hadügyminisztérium kérelmére, számos kiváltsággal telepítették le a mai Dél-Szlovákiában a volt légionáriusokat és hadirokkantakat. A cseh- és morvaországi jelentkezőket sem utasították vissza.” (*Vasárnap*, 1991. március 8.)

Cseres Tibor: „Hogy a szerb kormánynak nem is volt más célja az általa végrehajtott agrárreformmal, mint a magyar földműves népet elűzni ősi földjéről, az a hivatalos politikai tényezőként ismert Demetrovics Juraj *Agrarna reforma* című könyvében leplezetlenül olvasható: »Jugoszlávia ugyan most a mienk, de a hatalom is benne akkor lesz a mienk, ha mienk lesz a föld is, mert akié a föld, azé a hatalom.«

Igen, ezért vette el a földet Belgrád a birtokos kisebbségtől, és ezért nem adott belőle a föld nélküli kisebbségi igénylőknek, főként magyaroknak.

Az eltávozott, a kiűzött, kivándorolt magyar népesség helyére az új délszláv állam több mint 15 ezer tisztviselőcsaládot és sok-sok dobrovoljac telepeket költöztetett a maradék magyarság mellé. Több helyütt teljesen új dobrovoljac falvakat létesítve az eladdig színmagyar községek között, mint például Kanizsa és Oromhegyes között egy puszta a dobrovoljac Velebit községet.” (*Vérbosszú Bácskában*, Magvető, 1991.)

Kisantant — a magyar parasztság ellen.

15. — Nem ismétlődik meg a múlt, ígérték az erdélyi magyar vezetők és Bukarest hatalmasságai 1945 tavaszán: ez a földreform forradalmi jellegű, és a parasztság osztályérdekeit, nem a nemzeti megkülönböztetést szolgálja. A Székelyföldön — ahol nem éltek románok — valóban az osztályszempontok kerültek előtérbe, balos túlzások jellemezték a földosztó bizottságok és a helyi ható-

ságok döntéseit. És mivel kevés volt a föld, sok a nincstelen igénylő, a társadalmi feszültségek halálosan kiéleződtek.

Erdély vegyes lakosságú falvaiban most is a nemzeti ellentétek forrásították fel az indulatokat. Maga a törvény is lehetővé tette a magyarok és németek megrövidítését vagy éppen kisemmizését. Egyik paragrafus úgy intézkedett, hogy el kell kobozni a távollévők földjeit és összes mezőgazdasági javait. Kik voltak a távollévők? A helyi földosztó bizottságok megítélésétől függött ez. Észak-Erdélyben a magyar hadkötelesek százazerei még a hadak útját járják — 1945 kora tavaszán vagyunk —, esetleg orosz fogságban sínylődnek. Mindenképpen távol vannak otthonaiktól, tehát kisajátíthatók.

Igaz, hogy az agrárreform törvényének egyik előírása szerint földtartalékot kellett biztosítani a katonáskodó parasztoknak, hazatérésükig, de ezt a kitételt rendszerint csupán a román parasztok esetében vették figyelembe. A román paraszti kapzsiság tovább mélyítette a nacionalista ravaszsággal megásott csapdát, amelyet a hatalom a magyar földműveseknek szánt. Dél-Erdélyben aránylag még több volt a „hiányzó” magyar férfi, családfő, aki földet igényelhetett volna, mivel 1940 őszétől, a halált hozó munkaszolgálat elől, százazrek menekültek át Magyarországra. Ezek „távollevőként” kimaradtak a lajstromokból, s így nemcsak hogy nem kaptak földet, de legtöbb esetben meglévő egy-két holdacs-kájukat is elveszítették, egy másik törvény alapján, amelyik előírta a háborús bűnösök vagyonának teljes elkobzását. Márpedig egy Dél-Erdélyből Magyarországra szökött magyar férfi igazán háborús bűnösnek minősült annak a Romániának az ítéletében, amelyik akkor hivatalosan hadat viselt Magyarország ellen. Igen sok esetben egyenesen „fasiszta önkéntesnek” nyilvánították a falujából hiányzó dél-erdélyi magyart, s így még több „joggal” foszthatták meg a vagyonkájától.

A Magyar Népi Szövetség tizenhat memorandumot nyújtott át a Groza-kormányának, a földreform során a magyarokat ért sérelmek ügyében, a válaszok — ha egyáltalán érkeztek — üres ígéretek voltak. Ezt dr. Nagy Miklós panasolta fel 1946-ban megjelent tanulmányában — *Az 1945. évi agrárreform Erdélyben* — Jordáky Lajos egyetlen számot megért folyóiratában, a kolozsvári *Társadalomtudományban*. Nagy Miklós agrármérnök, szakíró jól ismerte a helyzetet, lévén az MNSZ egyik agrártanácsadója. Öregkorában, baráti beszélgetés során elmondta nekem, hogy az MNSZ országos elnöke, Kurkó Gyárfás, egy adott pillanatban annyira elkeseredett, hogy a bukaresti angol misszióhoz akart fordulni a magyar agrársérelmek ügyében. Előzőleg a szovjet képviselőnél próbálkozott, eredménytelenül. Ez a mozzanat aligha erősíti azt a képet, amit némelyek a magyarok iránt megértő, igazságos Petru Groza miniszterelnökről alakítottak ki, s konok megszállottsággal ragaszkodnak hozzá.

Groza ígéreteivel szemben egy-két megértő román publicista csakugyan akadt, aki a kisemmizett magyar parasztok érdekében szólalt meg. A bukaresti *Aurora* 1946. augusztus 20-i száma elismeri, hogy a moldvai román menekülteket, akiket a háború űzött el az otthonaikból, az állam segítette haza, földet biztosítva számukra, míg a magyar katonák megbüntetendő „távollevőknek” minősültek. Egy Tănăsescu nevű bukaresti kormányzati ember, az agrárreformmal foglalkozó minisztériumközi bizottság elnöke legalább együtt érzett a magyar földönfutókkal: „A háború ijesztő nyomorára lakhelyeiket elhagyó magyar kisemberek ezreit semmiképpen sem szabad megfosztani őseiktől örökölt, vagy kezük munkájával szerzett földjeiktől. A magyar igényjogosultakat pedig éppen úgy földhöz kell juttatni, mint a nincstelen román földműveseket.”

Kós Károly indulatos cikkben tiltakozott a megkülönböztetések ellen: *Nem lehet megcsúfolni a demokráciát.* (Falvak Népe, 1946. április 21.)

Lehetett.

16. — Ilyen körülmények között reménykedhetett-e a Székelyföld emberfölsége, hogy a kiürült vagy kisajátított szász falvakba mehet telepesnek? A második világháború végén Romániában — Erdélyben és a Bánságban — 1 500 000 hold földet koboztak el a német gazdáktól, mint háborús bűnösktől. Gyakorlatilag mindenkit annak minősítették. Igen sok esetben a tulajdonos itt-hon sem volt, szovjet bányában fejtette a szénét, mivel Románia 300 ezer németet ajánlott fel a háborús rombolások helyreállítására. Beszterce környékén a szászok még a visszavonuló németekkel elhagyták falvaikat. Ilyen elnépteledett szász falu lett Bátos — Maros megyében —, az egyetlen hely, ahová néhány tucat székely nincstelen is letelepítettek. Ezeket többször elűzték a faluból. Nem visszatérő németek, hanem a szomszédos falvak román lakói, akik a bátosi földek minden barázdáját a magukénak követelték. Főispán, katonaság szállt ki Bátosra, csitítani az indulatokat, amelyek majd csak a kolhozokkal tűnnek el, mikor román parasztnak, magyar parasztnak egyaránt közösbe kellett adnia így vagy úgy szerzett földjeit.

Erdély szász népének nemzeti kirablása még a magyar romlásnál is élesebben kirajzolja a támadó román nacionalizmus igazi valóját. A nyolcszáz éve Erdély földjén élő szászok, akik 1848-ban a magyar forradalom ellen fordultak és a bécsi császár román „forradalmáraival” egyezkedtek, s akik 1918-ban Medgyesen kimondták önkéntes csatlakozásukat Romániához, nyomban Trianon után történelmük legnagyobb csalódásait élték át. Dr. Thomas Nagler, a Romániai Németek Demokratikus Fórumának elnöke megrázó nyíltsággal beszélt erről — Németországba áttelepült szászok előtt — 1991 tavaszán, Dinkelsbühl városában. A történelem mélységeibe tekintve II. András magyar király alakját idézte meg, aki a szászok képviselőivel megtárgyalta német alattvalóinak helyzetét, megerősítette a szászok német szokásjogát, vagyis népszuverenitását. „A magyarok tőlünk egyetlen hold földet, egyetlen aranytallért sem tulajdonítottak el” — mondotta. Ezzel szemben, 1918 óta az erdélyi szászoknak csak csalódásokban volt részük a román hatalomban. Ez a becsapás néha tragédiába torkollott, már 1921 után, mikor a földreform — Nagler doktor szerint — nem volt egyéb, mint „összeesküvés a szász tulajdon ellen”. Nagyon gyors ocsúdásuk jeleként „a szász parasztnak, hivatalnoknak, kézművesnek és másoknak hevesen bírálták a medgyesi szász népgyűlés képviselőit, akik önkéntesen csatlakoztak Romániához”.

Még a teljes erdélyi német romlás, az 1945-ös vagyonekbevitel, deportálások, majd később a szászok és svábok fejpénzért engedélyezett kivándorlása előtt, a két háború között, szülőfalu szomszédságában virágzó barcasági szász községek voltak, Prázmár, Szászhermány, Szentpéter és mások. A háromszéki székelységnek ezek a szász gazdák a példát, a mintát jelentették. Okszerűen gazdálkodtak, gépekkel, tudományosan és szorgalommal. 1945 tavaszán az elmenekülni nem tudó vagy nem akaró szászokat mind egy szálal kikergették házaikból, az istállókból, disznóólakból kellett meghúzniuk magukat, gazdag portáikra pedig kizárólag románokat telepítettek, a Kárpátokon innenről és túlról, olyan „újjgazdákat”, akik egy-két év alatt még a nyomát is eltüntették a hajdani jólétnek és gazdálkodási színvonalnak.

Brassói gyári ingázóvá lett székely szegények naponta átutaztak ezeken a hajdani szász falvakon, s olyan szomorúan tárgyalták egymás között a romlást, mintha saját örökségüktől fosztották volna meg őket.

17. — Több mint egy évet kellett várnia a romániai parasztságnak arra, hogy az általa önhatalmúlag megkezdett új földreformot a parlament törvénybe iktassa. (Az 1945-ös földosztás jogi előkészítésére elegendő volt néhány hét.) Legtöbb helyen széthordták a termelészövetkezetek egész vagyonát, de a sajtóban, a parlamentben olyan elvi viták folytak, mintha a rendszer nem forrongó vulkánon nyugalmaskodott volna. Maguk a viták az 1989 decemberében létrejött romániai rendszer zűrzavarát, ellentmondásos jellegét tanúsították. Az uralkodó elit valójában ragaszkodott a szocialistának nevezett termelési módhoz, miközben mind jobban erősödött az alulról jövő társadalmi nyomás. Az alapvető álláspontok között áthidalhatatlan szakadék nyílt. Iliescu elnök egyetlen szóval sem ítélte el a kommunizmust, igaz, nem is nyilatkozott mellette. Gheorghe Apostol, az agg politikus, aki az ötvenes évek közepén a román kommunista párt első titkára volt — ez akkor második helyet jelentett a hierarchiában, Gheorghiu-Dej után —, s akit 1968-ban Ceaușescu félreállított, majd nagykövetnek számúzott Dél-Amerikába, visszatérte után pedig egyik aláírója a „hatok” néven ismertté vált 1989-es tiltakozó levélnek Ceaușescu önkényuralma ellen, ez a volt pártvezető így válaszolt Adrian Păunescu kérdésére: „Úgy vélem, hogy nagy hiba volt »barbár« módon felszámolni a termelészövetkezeteket. Ezeknek tapasztalataik voltak a mezőgazdasági munkák megszervezésében és irányításában. Nagy összegeket ruháztak be a téeszekbe, és nagy kár, hogy amit felépítettek, az majdnem teljes egészében lerombolódt.” (*Totuși iubirea*, 1991. május).

Ugyanakkor egy agrármérnök, Sándor F. László a székelyföldi Farcádról, aki évtizedeken át testközelből ismerhette a téeszek életét, a parasztság hangulatát, úgy vélte, hogy „a kommunizmus egyik legszégyenteljesebb intézménye a mezőgazdasági termelészövetkezet”. (*Romániai Magyar Szó*, 1991. június 26.)

Árulkodó jele a „szocialista koncepció” — lényegében a sztálinizmus — megőrzésének az, hogy a földtörvény sérthetetlennek nyilvánítja az állami gazdaságok helyébe lépő, állami tőkével működő mezőgazdasági kereskedelmi részvénytársaságokat. Állami tulajdonban levő földhöz semmilyen körülmények között nem szabad nyúlni! Függetlenül attól, hogy az állam milyen módon jutott e területek birtokába. Ugyanis szinte elenyésző az a terület, amelyet a román állam az 1945 előtti időkből hozott át. Az állami birtokok alapját az 1949-ben kisajátított birtokosi földek alkotják. Ez a földállomány az eltelt évtizedekben állandóan növekedett. 1956-ban a kulákságot oly módon számolták fel Romániában, hogy egész földterületét ingyen át kellett adnia az államnak. Most ezek a földek is állami tulajdont képeznek. A hetvenes és nyolcvanas években a téeszekben veszélyesen megfogyatkozott a munkaerő, az eladósodott közös gazdaságoknak nem volt pénzüik elegendő napszámost foglalkoztatni, nem maradt más lehetőségük, mint hogy földjeik egy részét átadják az államnak. Kovászna megyében 1700 hektár föld került ily módon állami kézre. A Maros völgyében fekvő Gernyeszegen a téesz 270 hektárt ajánlott volt fel az állami gazdaságnak. Az átvételről nem készült jegyzőkönyv. Így a falu akkor sem tudná igazolni a tulajdonjogát, ha ilyképpen a földeket visszakaphatná. Fortélyos módon, „törvénytelen alapon” jutott földhöz az állam Gyergyóalfaluban. Itt állami vetőmagtermesztő kísérleti állomást állítottak fel. Föld kellett hozzá. Egy 1974-es törvény alapján a kísérleti állomás átvett a helyi téesztől 521 hektárnyi területet. Nem ellenérték nélkül, ugyan, a hatóságok erre kényesek voltak! A téesz cserébe kapott 1094 hektár legelőt és 146 hektár kaszálót. Látszatra a téesz nagyon jól járt. Csakhogy a közös gazdaságot a községi tulajdonban levő területből „elégítették ki”, olyan földekkel, amelyeket addig is az alfalviak használtak.

A csereügylet azaz a téesz közgyűlésének jóváhagyása kellett volna. Ezzel egyszerűen nem törődtek.

Minden megyéből, talán minden faluból lehetne példákat idézni az állam illetően gazdagodására. Most pedig az állami tulajdonból egy talpalatnyi földet sem lehet kiszakítani. Ha valahol nincs elegendő kiosztani való föld — szinte sehol sincs — akkor arányosan csökkenteni kell az egy családnak juttatható terület nagyságát. Tíz hektár a kiosztható földek felső határa, de ennyit sehol nem oszthatnak. Az állami birtok kivételezettsége mellett tovább csökkenti a kimérhető terület nagyságát az, hogy fél hektárt kell osztani a téesz vagyonaiból azoknak a földműveseknek is, akik annak idején egy barázda földet sem vittek be a közösbe.

Mi lesz hát a kulákokkal, akiket legjobban meggyötörték a kolhozok alakításakor, legjobban kisémmiztek később is? Földjeik állami tulajdonban maradnak. Föld helyett részvényjegyeket kapnak. Joggal panaszkodott az egyik „hajtani kizsákmányoló”, hogy újabb kulákélet szakad a nyakába, a részvényjegyekből semmi haszna nem lesz, de a végén még rajta hajtják be — mint egykor a kulákadót — az állami gazdaság veszteségeit. Azért az állami gazdaságért tehetik felelőssé, amelynek irányításába akkor sem szólhatna bele, ha a vidék legjobb gazdálkodója.

Közgazdasági síkról közelítette meg ezt a kérdést Csapó I. József agrár-műnök, parlamenti képviselő, kifogásolva az állami tulajdon sérthetlenségét, amely távlatban semmiképpen sem illeszkedik bele a piacgazdasági és privatizációs elképzelésekbe. Mivel „a részvénytársaságokban a földtörvény erre vonatkozó rendelkezései szerint is megjelenik a magántőke, tehát a volt földtulajdonos részvényessé válik. És a magántőke aránya a jövőben egyre nagyobbá válhat, hiszen részvényt kívülálló is vásárolhat. E tulajdonszerkezetben azonban a volt földtulajdonos hátrányban van, mert bár elismerik a tulajdonjogát, területével szabadon nem rendelkezhetik, tehát végeredményben részvényesi mivoltát rákényszerítik. Nem szólva arról, hogy olyan részvénytársaságnak lesz a tagja, amely ez ideig veszteséggel termelt, s mivel nincs földjáraadék, vagyonrészét a gazdaságtalan kihasználás esetén elveszti.”

Csapó képviselő 1991 áprilisában a dogmatikusok államcentrikus szemléletét felborzó javaslatot tett: az állami tulajdonban lévő földekből elégtételt ki a volt kulákok igényeit és a fél hektárra jogosult egykori nincsteleneket. Így nem csorbulna a magántulajdon elve és gyakorlata, megnövekedne a bizalom az állam iránt. Elképzeléseit — amelyek nyilván nem valósultak meg — nemcsak az erdélyi magyarság támogatta, de román milliók is, az egész országban. A bukaresti *Adevărul* című napilap a megyei alispánok 1991. május 22-én tartott tanácskozásáról beszámolván, egyebek között megállapította, hogy a közigazgatás szakemberei nyolcvan tökéletlenséget találtak a reformtörvényben. „Jelenleg hatalmas paraszti nyomás észlelhető annak érdekében, hogy osszák szét az állami mezőgazdasági vállalatokat, valamint a különböző gyümölcsstermesztési és állattenyésztési egyesületek földállományát.” A lap megjegyezte: a falusi birtokrendezési bizottságok hajlanának is arra, hogy a paraszti nyomásnak engedjenek. (Persze, ez nem tőlük függ.) Ha nem lehet másként, akkor a paraszti részvényesek kénytelenek belenyugodni ebbe a megoldásba, sugallja az újság, de e „kényszer-részvényesek” ez esetben azt kérik, hogy részesedésüket — ha lesz egyáltalán — legalább részben mezőgazdasági terményekből kapják meg. Másként egyszerűen nem képzelhető el a megélhetésük!

18. — Szokatlan lett volna, ha az új román kormányzat éppen a földreformot nem használja fel magyarellenes uszításra. Noha a magyarság húzta a rövidebbet az 1921-es és 1945-ös reformokból, maga a kormányfő — az azóta megbukott Petre Roman vádolta meg a magyar parasztokat azzal, hogy elharácsolták a románok elől az erdélyi földeket. Olyan képtelen történelemhamisítástól sem riadt vissza, mint hogy egészen 1947 végéig — tehát a párizsi békekötés után is — magyar hatóságok intézkedtek Észak-Erdélyben, azok szorították háttérbe a „védtelen” románságot. A miniszterelnök eme állítását bevallottan felesége tanító szüleinek „tájékoztatására” alapozta. Családi bosszúvágytól hajtva, a bukaresti szenátusban szemrebbenés nélkül kijelentette, hogy végre igazságot kell szolgáltatni az erdélyi román parasztnak! (Újabban a magyar iskolák és a kolozsvári magyar egyetem visszaállítását a román kormányzati szervekkel a divatos érveléssel tagadják meg, hogy mindezen oktatási intézményeket „a kommunizmus hozta létre”, ezért az akkori törvények a mai kormányt, amely ugyebár teljességgel mentes mindenféle kommunizmustól, nem kötelezik semmire. Így lehet a végén „kommunista vezető” talán még Báthori István fejedelemről és lengyel királyról is, aki 1581-ben az első erdélyi egyetemet alapította.)

Ez a „finom” fondorlat durva nacionalizmussá válik, mire leér a falvakba. Egerbegyén, Kolozs megyében egy helyi román vezető nyíltan kijelentette:

— Igaz, hogy a föld nagyobb része a magyaroké volt, de miénk a hatalom.

Ezért aztán, szerinte, a hatalmon levő románságnak joga van megfordítani a birtokviszonyokat. (Fábián Zsigmond panasza a *Romániai Magyar Szó* 1991. május 15-i számában.) A vegyes lakosságú erdélyi vidékekről érkező híradások szerint ezt az arányváltoztatást szinte központi sugallatra hajtják végre.

Mindenképpen az lesz az eredménye ennek az új földosztásnak, hogy a kolhozosítás előtti állapotokhoz viszonyítva, egyelőre felbecsülhetetlen nagyságú területtel, tovább kisebbedik az erdélyi magyarság vagyonállománya.

Csapda rejtekezik magában a reformtörvényben. Ennek 17. paragrafusában az a föld, amelyeket nem igényel vissza senki, végül is az állam „magánbirtokai” maradnak — „domeniul privat al statului” —, majd azok rendelkezésére bocsátják, akik bérlemény, koncesszió vagy vásárlás révén, a törvényes feltételek között mezőgazdasági kisüzemeket akarnak létesíteni, illetve a meglévőt tovább kívánják fejleszteni. De míg az egykori nincstelenek csak akkor kaphatnak fél hektárnyi területet, ha az adott helységben laknak, és az utóbbi három esztendő a térségben dolgozták végig, ez a feltétel nem vonatkozik a bérlőkre vagy vásárlókra. Jöhetnek ezek bárhonnan az ország területéről, csak külföldről nem. Tehát bátran lehetnek az új telepések okiráltságbeli vagy Móc-földi románok a Székelyföldön, a vegyes erdélyi falvakban. (Az Érchegyes román népességének lehúzódása a termékeny síkságra az utóbbi évtizedekben — titkos állami biztatásra és támogatással — tovább tartott; Tordaszentmihály magyar házainak felét például új, román tulajdonosok vásárolták meg.)

Felismerve a csapdát, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1991 tavaszán valóságos „népnevelésbe” kezdett a volt magyar földtulajdonosok jogainak tudatosítása végett:

„Mindenkinek kötelessége és létérdeke föld feletti tulajdonjogának visszaszerzése! Tartozik ezzel elődei emlékének, családjának, utódainak!”

Ez a felhívás sajtóban, templomi szöszékekről bejárta Erdélyt. Az RMDSZ nemzeti ügyé tette a jogos földigénylések bejelentését. A Szövetség székházai jogvédő irodákká alakultak át. A földtörvényt ugyanis minden kívülálló buzgón

magyarázta, de egyáltalán nem értette — így a *Brassói Lapok* munkatársa, Ambrus Attila 1991. március 8-án. Sok esetben valóban nehéz is érteni, eligazodni a földek tulajdonjogában (kisajátítások, téeszbe lépések, földcserék, örökségek stb.), a közigazgatás azonban — aligha szándék nélkül — el is bürokratizálta a tisztázásokat. Egy-egy kéréshez húsz mellékletet, bizonyító iratot kértek. Az iratokat románul kellett benyújtani. Meg is jegyezte egy idős háromszéki parasztember, hogy amikor beléptették a téeszbe, akkor a magyar nyelvű kérés is elegendő volt, minden bizonyító melléklet nélkül. Szentmátéban (Beszterce-Naszód megye) egyik magyar gazda ironikusan fogta fel a hivatal packázását: „Csak azt nem értem, hogy negyven évvel ezelőtt, amikor harmincesztendősen még jó erőben voltam, a községházán arról írtak alá nyilatkozatot velem, hogy nem vagyok képes megművelni kéthektáros birtokomat, most meg annak írtam alá, hogy hetvenévesen meg tudom művelni ugyanazt a földet. Csalásra volt szükség a földek elvételéhez, és most család kell a visszaadásukhoz is?”

Elvitathatatlanul az RMDSZ jogvédő szereplésének köszönhető, hogy a magyar igénylők többsége szabályszerűen jelentkezett, időben és kellő bizonyító iratokkal. Ambrus Attila említett tudósítása a *Brassói Lapok*ban azt jelentette, hogy Apáca községben, a helyi RMDSZ tevékeny közreműködésével, március elejéig az igénylések 85-90 százalékát már benyújtották. Ebből a barcasági faluból valamikor a magyar anyanyelvű oktatás történelmi alakja származott. Akkor az volt nemzeti ügy — és maradt húsz a mai napig —, most a magyar földek megmentése is égetően időszerűvé vált. Könnyebb dolguk volt az RMSZD-vezetőknek Kovászna megyében és Hargitában — de másutt sehol —, ahol a magyarok megfelelő számarányban vettek részt a helyi igazgatásban. Kovászna megyében mintegy 55 ezer, Hargitában 93 ezer jogos igénylő került nyilvántartásba.

De ha valaki lekéste a jelentkezési határidőt, az magára vessen, így határozott a több mint egy évig „késleltetett” földtörvény. Marosvécs egykori urának, Kemény János bárónak két fiú örököse él. Vécs a két háború között az erdélyi magyar irodalom búcsújáró helye, máig éltető legendák bölcsője, hiszen a kastély egykori ura hatalmas erdőségeit áldozta arra, hogy kisebbségi mostohaországban is fenntartsa az akkor másfél évszázados magyar színjátszás folytonosságát. A két Kemény fiú is bejelentette igényét tíz-tíz hektárra, csakhogy — elkéstek. Így mondja Nagy János vécsi polgármester a marosvásárhelyi *Népúj-ság* munkatársának. A határidő ugyanis április 6-án járt le, az örökösök kérését május 29-én iktatták. A két Kemény fiú a jelentkezés idején Magyarországon tartózkodott, és nem volt tudomása a határidőről. Ennek ellenére kérésüket a polgármester felterjesztette a Maros megyei prefektúrára. Vajon a megye mai román urai tudnak-e egyáltalán a mecénás báróról, vagy ha tudnak, nem éppen ez gerjeszti-e fel a haragjukat?

Kemény János vécsi kastélyát nem is remélhetik visszakapni az örökösök, így a polgármester. Mivel az — „középület”. Valójában szegény bolondok otthona. És e gyengeelméjűek miatt nem nagyon lehet feljárni a kastély parkjába, a Helikon-asztalhoz, és újabban Kemény János sírjához.

Keserű szájjal olvasom a tudósítást. Az Erdélyi Szövetség elnökeként két közleményt is megfogalmaztam volt 1991 márciusában a romániai földigénylések határidejéről, illetve annak meghosszabbításáról. Mivelhogy a külföldön tartózkodó román állampolgárok is beadhatták az igénylésüket. Becslésem szerint akkoriban mintegy húszezer Magyarországon időző román állampolgárt érintett

a földtörvény. A közleményt szabályszerűen eljuttattam a Magyar Távirati Irodához, az lelkiismeretesen „kiadta” a sajtónak — ellenőriztem —, de csupán egyetlen pesti napilap tartotta fontosnak közreadni. A többi bizonyára nem látott benne elegendő „szenzációt”.

19. — Kérdezhetnők, hogy miért e félelem a magyarokat háttérbe szorító román telepítésektől? Honnan szerezhetnének pénzt a vállalkozók birtokok vásárlására, mikor Romániában vágat az infláció, tízszeresére emelkedtek az árak, a pusztá megélhetés is mind nehezebb?

Egyik rejtélye ez is a mai romániai rendszernek: a pénzforrások megnyitása, kizárólag megbízható románok számára. Hatalmas vagyonok tűnnek el kézen-közön. Egyebek között, Kelet-Közép-Európában Romániában halmozódott fel a legnagyobb pártvagyon, amelynek sorsáról 1989 után senki nem tud pontos adatokat. Megjelentek viszont az „új földesurak”. A háromszéki Kovászna városában az egyik elkergetett román pártaktivista vásárolta meg a kacsalábon forgó Ceaușescu-villát, sok millió lej készpénzért. Illyefalván — ugyancsak Háromszéken — az RMDSZ szeretett volna megszerezni egy romladozó telket, amelyen néhány árvízkárosult moldvai csángó magyar családot helyezett volna el. A Szövetségnek erre a célra 400 ezer leje lett volna. Igen ám, de jelentkezett egy román juhász, aki 17 milliót pengetett le a telekért.

Maros megyében az egyik leggazdagabb „új földesúr” az a Judea ezredes, aki 1990 márciusában a leitatott libánfalvi román dorongosok rohamát az RMDSZ marosvásárhelyi székháza ellen vezényelte, és aki Sütő Andrást szeretete volna agyonveretni. Ő vásárolta meg az egyik hatalmas tyúkfarmot. Érdeemes belenézni a kolozsvári *Szabadság* hirdetési oldalába: az új vállalkozók, kereskedők mind-mind románok. Az új romániai polgárság kialakulásából a magyar vállalkozók egyszerűen kirekesztettek. Az Iliescu-rendszer eddigi nyilvánvaló „eredménye” a hajdani nómenklatúra átmentése és az 1989. decemberi vérengzésekben nem éppen ártatlan főtisztek megjutalmazása.

Ugyanekkor a földtörvény életlehetőségeiktől fosztja meg az erdélyi magyar egyházakat. A 21. paragrafus úgy intézkedik, hogy a falusi egyházközségek öt hektár szántóföldnek megfelelő területet kaphatnak, a kolostorok legfeljebb tíz hektárt. A törvény nem tesz kivételt a román és a magyar egyházak között, de tesz az élet! A magyar egyházközségek vagyona ugyanis nemcsak a papok, kántorok és más egyházi személyek javadalmazását szolgálta, hanem a felekezeti középiskolák és elemi százainak fenntartását is. 1939-ben Romániában összesen 209 magán középiskola működött, ezek szinte kivétel nélkül felekezeti tanintézetek, döntő többségük magyar volt. Iskolámban, a sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó Kollégiumban alapítványok tucatjai tették lehetővé szegény sorsú, tehetséges parasztfiatalok tanulását. Az alapítványok többségükben olyan földek voltak, amelyeket hajdani birtokosok hagytak az iskolára. Az uzoni eleminek is volt egy múlt századi mecénása, Tatrangi Sándor gazdálkodó és felesége, akik — mivel nem volt gyermekük — 27 hold földet és egy belsőséget (telket, lakóházzal) hagytak a református iskolára. Mivel az alapítványi földek egy részét még 1921-ben, majd az egészet 1945-ben államosították, és a mostani reform után is kötelező módon állami tulajdonban maradnak, semmiképpen sem kerülhetnek vissza eredeti gazdáikhoz — az egyházakhoz.

Egy 1976-os felmérés (Mikó Imre készítette) az erdélyi, nagyváradi, szatmárnémeti és temesvári római katolikus egyházmegyékben 519 egyházközséget tüntetett fel. A Kolozsvári Református Egyházkerület nyolc egyházmegyéjében

462 anyaegyházközség működött. (A leányegyházakat és szórványgyülekezeteket nem számítom, mivel ezeket eleve kirekesztették a földosztásból.) A Királyhágómelléki református egyházkerület akkori püspöke, a Tökés László elleni hajszában gyászos szerepet játszó Papp László „eltitkolta” híveinek lélekszámát. Tökés István adataiból — *A romániai magyar református egyház 1945 után* — kikövetkeztethető, hogy a Partiumban, Bánságban, Szilágyságban és Máramarosban 268 református anyaegyházközség található. Hozzá kell számítanunk az eddigiekhez a 138 unitárius anyaegyházközséget, továbbá a Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház mintegy huszonöt gyülekezetét. Összesen 1412 eklézsiával számolhatunk. Le kell vonnunk a városokban működő egyházakat, amelyek a filiákhoz hasonlóan, nem kaphatnak osztott földet. Becslésem szerint ezek száma legalább 200. Tehát a törvény nagy kegyesen engedélyez a magyar egyházaknak 6060 hektárnyi területet. Mennyi ez az 1921-ben kisajátított 317 143 holdhoz, majd 1945 után a birtokállomány addig meghagyott egyharmadának államosításával újabb mintegy 150 000 hold elvesztéséhez képest?

Ez az öthektáros „adomány” talán kielégíti az államvallás, a görögkeleti felekezet vezetőit. Nekik soha nem volt szükségük arra, hogy felekezeti iskolákat tartsanak fenn Romániában. De az erdélyi magyar iskolahálózat visszaállítása csak a felekezeti oktatás révén képzelhető el, legalábbis belátható időn belül. Jakab Antal, nyugalmazott gyulafehérvári római katolikus püspök 1990 elején fogalmazta meg ezt az igényt, amellyel egyetért a mostani fehérvári érsek, Bálint Lajos, Nagyvárad és Szatmárnémeti római katolikus püspökei, a protestáns főpapok. A két nagyobb egyház már meg is nyitott néhány felekezeti iskolát. Létfontosságúak lennének most, éppen most az alapítványok — a visszakapott földek.

Lehet, hogy a bukaresti hatalom éppen ezért nem hajlandó „megértést” tanúsítani a magyar egyházak jogos földigényei iránt?

20. — Szó sem lehet a székely közbirtokossági vagyonok rendezéséről. A több százézer hektáros közös birtokállománynak — nagyrészt erdőknél — a története 1918 óta az újabb és újabb román elkobzás, időleges visszaszolgáltatás, újfent államosítás. Túl azon, hogy a közbirtokosság a székely társadalom, elsősorban a hajdani Csík megye lakosságának százados jogait testesíti meg, közösgénevelő hatása sem volt utolsó. Kollektivista tudatot — így nevezné Veres Péter — plántált a székelység nemzedékeibe.

Minden eddiginél nagyobb szükség lenne most erre az erkölcsi példaadásra. A feltámadt földszeretet a gyűlölet poklát szabadította el. Gyergyóremetén 1991 márciusában földek miatt támadt civakodásban Bagos D. bicskát rántott, és súlyosan megsebesítette vitapartnerét, Balázs Dezsőt. Péter Sándor, a *Háromszék* munkatársa panaszkolja (1991. május 10-én), hogy a fiatalok fizikailag is félretaszítják az öregeket, akiket „legjobban megnyomorított az élet, akik annyi időségek voltak a földek és a mezőgazdasági felszerelések elrablásakor, mint azok, akik most ökoljoggal szeretnének olyan előnyökhöz jutni, amelyek őket csak részben illetik meg.” Hídvégen (Kovászna megyében) öt sebesülés, két előzetes letartóztatás, kulcscsonttörés, kapával levágott ujjak — egy mai birtokvita következményei. Háromszéken 45 éves házások válnak el vénségükre, papiroson persze, hogy külön-külön kaphassanak földet. Kiskalambfalván (Hargita megyében) Szabó Albert 66 éves télesztág annak idején lovat adott be a közösbe, a nagy osztzkodásnál most csak tehén jutott neki. Úgy felbosszankodott ezen hogy a gazdaságból hazafelé tartva, az úton összeesett: infarktust kapott.

Testvér testvér, fiú apa ellen fordul a földosztás lázában. Kihalt a becsület és a tisztesség? Most mutatkozik meg az a mérhetetlen erkölcsi romlás ésrontás, amely négy évtizeden át nemcsak az erdélyi magyarság birtokállományát, de lelkeségét, erkölcsi érzékét, hajdani méltóságos tartását is semmivé tette.

Mikor lesz ebből a földi pokolból feltámadás?

Mi lesz az idős gazdákkal, akik már képtelenek megművelni a földjüket? A termelészövetkezetek idején nyugdíjat kaptak, ha az éppen csak az éhhalál ellen volt elegendő, mégis bele lehetett fogózkodni.

„Az 1991-es évben fél deci olaj sem jutott idős Jakabos Sándornénak. 81 éves. Minek neki, hiszen eddig is — 20 évig — 110 lejes nyugdíjból tengette életét... Most sem jogos a csekély porcióra? S ezért senki nem felel. Senki nem hibás. A legnagyobb rendben megy a Feketeügy a medrében, nemde?”

Orbán Miklós nyújtódi levelező drámai helyzetjelentése, néhány mondatban. Közben a bukaresti parlamentben arról vitáztak, hogy az állam átvállalja a paraszti nyugdíjak fizetését. De vajon meddig? És vajon miből? Jakabos Sándornén mit segítene a 110 lej — tízszeres drágulás után?

Pedig élni kell. Vagy nem is olyannyira kell? Nyújtód nincs messzire Torjától, ama nevezetes „büdös barlangtól”, ahol egy szippantás elegendő: halált lehel a föld mélye. Sánta Ferenc pályanyitó novellájának — *Sokan voltunk* — szereplője, a „fölslegesség” vált öreg székely paraszt ilyen kénes barlangban kereste meg a halált, családjá tudtával. Most az egész társadalom nézi tétlenül a halálba indulásokat?

Helyreáll-e még valaha a székelység belső önfegyelme, törvényei, mindaz, amit Imreh István történész kellő lokálpatriotizmussal nevezett „rendtartó székely falunak”?

21. — Kuti István annak idejében mintagazda volt az egyik „rendtartó székely faluban”, szülőhelyén, Uzonban. Jóval túl jár már a hetvenen.

— Gazdálkodni kezdesz-e, Pista bátyám?

— Mivel, Gyurika lelkem? Pusztá kézzel? Sem igavonó állat, sem gép, sem emberi erő. A hajdani gépállomással végeztethetnők a szántást, kapálást, aratást, de magánkézbe került, és nem lehet megfizetni. Uzsorára akar dolgozni.

Fodorházán (Kolozs megyében) egy agrármérnök, Rácz Sándor mondta felháborodással:

— Monopolhelyzetben vannak a gépesítő állomások: verik fel az árakat, annyit kérnek a szántásért, gyomirtásért, amennyit nem szégyellnek. Ráadásul egy-egy üveg szilvapálinkát. Az most ezer lejnél is többet ér.

Rácz Sándor hozzátette, hogy Fodorházán két magyar tagja is van a földosztó bizottságnak, csak éppen nem hívják el őket a gyűlésekre. Bármelyik vegyes lakosságú faluból jön a híradás, ott ég mindegyikben a nemzeti sérelem.

Máthé Ferenc ismert vargyasi népművész szintén a jövő lehetőségeit latolgatja:

— Három évig adómentes lesz a föld, de ki tudja, mekkora lesz azután a jövedelmi adó. Aztán ott a vetőmag ára és a gépi művelés díja. Jön a pénztelenség, az adóbehajtás, foglalás. A könnyű pelyvát, a kisebbségi népet a szél örökre a megsemmisülésbe fújja...

Újfajta szövetkezést, társulást ajánl a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete. Az új néven feltámadt, százötven éves Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület az egyházközségek és a gazdakörök összefogását ajánlja. Vállalkozók az agrármérnökök lehetnének. A téveszek szétbomlása számukra drámái sorsfordulat. A szocialista gazdasági rendszer sok tízezer agronómusra képzett ki. Miként is mondta

volt Teodor Maghiar Madarászon? Maholnap csupa mérnökökből állunk. Ezek a mérnökök — említettem — állami fizetést kaptak, és nem nagy népszerűségnek örvendtek falvakon. Idegenből jött tisztartókat láttak bennük, nagy részük az is volt: állami ispán, a parasztelles törvények kérlelhetetlen végrehajtója.

Mi lesz ezzel a sereggel? A romániai társadalom egyik nyilvánvaló gondja a további sorsuk, munkalehetőségük.

22. — Idős barátom, Muzsnay Sámuel jogász érettségi találkozóon volt Székelykeresztúron. Egerből indult, nappal utazott végig Erdélyen, 1991 szeptemberében. Nyitott szemmel járt:

— A földeken a búza egynegyede még lábon áll. Az árpaföldek is aratatlanok. Már le sem lehet aratni. Jól tudod, hogy a túlérlett árpa feje letörik.

Kalotaszentkirályon is lábon állott még szeptemberben a gabonatermés. A magánkézbe került gépeket nem tudták megfizetni. Elpusztul a termés, éhínség jön a Kalota partjára, ha nincs ennek a falunak olyan fia, aki neve szerint Okos Márton, természete szerint is okos, méghozzá tele felelősségérzettel. Két évvel ezelőtt gyalog tette meg az utat Párizsig, hogy ilyenképpen hívja fel Európa figyelmét az erdélyi magyarság iszonyú elnyomatására. Ez a mai garabonciás elment Körösladányba. Tudta, hogy miért. Ladány testvérközsége Kalotaszentkirálynak, Asztalos Miklós történész és író révén, aki Pestről kitelepítve évtizedeket töltött el itt. Pomogáts Béla hozta vissza a magyar tudatba. Asztalos Miklós erdélyi múltja, székelyudvarhelyi és kolozsvári diákoskodása épített szellemi hidat Ladány és Erdély között. Megalakult a Kalotaszeg—Körösladány Baráti Társaság, Für Lajos és Kántor Lajos díszelnökségével, Kalotaszentkirály máig emlékezik (tanárai emlékeztetik) Ady Endre 1914-es látogatására, mikor a templomból jövő „pompás magyarokat” megcsodálta. Körösladányban is jól ismerik az Ady-verset: *A Kalota partján*. Okos Márton elpanaszolta Ladányban, hogy a szentkirályi „pompás” magyarokat éhezés fenyegeti, hiába dolgoztak egész évben szorgalommal. Az erdélyi magyar gazdák nyomorúságos jelenét panaszolta Okos Marci. A ladányiak pedig összedugták a fejüket. Lenne náluk egy öreg kombájn, ők újabbat vásároltak, azzal a kimustrált géppel segíthetnének-e a testvérfalujukon?

Okos Márton megszerezte Für Lajos elnöki aláírását, aztán a Magyar Nemzeti Bank kiviteli engedélyét, és még aznap elindult haza a kombájjal. A román vámósok meghökkentek, nem akarták átengedni a határon. Ajándék? Hol a papír róla a szentkirályiaktól, hogy elfogadják az ajándékot? Ilyen számár csak egy vámós lehet, gondolta Okos Marci, de nem mondta, hanem telefonált a falujába. Onnan kiskocsival néhány óra múlva megérkezett a pecsétes irat.

Úgy vonult be az ajándék kombájn Kalotaszentkirályra, mint valami mesebeli, megmentő csoda...